

СРЂАН ШЉУКИЋ

ОБЈЕКТИВИЗАЦИЈА СУКОБА И ДВОСТРУКА УЛОГА ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА

Социологија се у двадесетом веку питањем интелектуалаца бавила кроз питање друштвене структуре, тачније кроз питање друштвених класа. Овакав приступ попуно је очекиван за сваког ко познаје историју социологије и њене главне токове. Ван сваке сумње, проучавање друштвене структуре и њених промена било је у центру пажње оних социолога чије су идеје (из различитих разлога, не искључиво научних) доминирале унутар социологије као науке; овде мислимо, пре свих, на Маркса (Marx) и Вебера (Weber). Чак и лаик, када отвори било који социолошки речник, страни или домаћи, свеједно, брзо ће увидети да је појмовима друштвене структуре и класе посвећен највећи број одредница. Отуда су социолози и на интелектуалце гледали кроз појам класе, с тим да је међу њима постојало (и постоји) темељно неслагање око питања међуодноса ова два појма.

Искристалисала су се три карактеристична гледишта.¹ Према првом од њих интелектуалци су „класа по себи”, тј. имају посебне интересе у односу на друге друштвене групе. Одликује их одсуство односа према средствима за производњу, као и одсуство тежње ка практичним циљевима. Ово гледиште у основи су заступали Бенда (Benda), Ђилас („нова класа”), Гулднер (Gouldner) и Бурдије (Bourdieu). Друго полази од тврдње да су интелектуалци заправо чврсто везани за друштвене класе и да свака класа има своју посебну и специјализовану групу интелектуалаца („органички интелектуалци”). Овде треба убројати Грамшија (Gramsci), Милса (Mills), Фукоа

¹ Charles Kurzman and Lynn Owens, „The Sociology of Intellectuals”, *Annual Review of Sociology*, Vol. 28 (2002), 63–90.

(Foucault) и Чомског (Chomsky). Према трећем гледишту интелектуалци су „без-класе”, тј. нису „усидрени” у друштвеном поретку, друштвено су невезани и трансцендирају класе. Овакав став заступали су Манхајм (Mannheim), Парсонс (Parsons), Дарендорф (Dahrendorf), Мертон (Merton), Колаковски (Kolakowski) и Колинс (Collins). Везаност или невезаност интелектуалаца за друштвене класе могуће је применити и на друге друштвене групе, попут етничких и националних, што је у социологији мање чињено и мање испитивано. Главни разлог за ово јесте доминација либералних и марксистичких гледишта у социологији кроз готово целу њену историју, а која је потискивала већину настојања да се питању друштвене структуре приђе на другачије начине, оне за које је владајућа идеологија хтела да остану у запаћку. Овде и сада ми немамо ниједан разлог да се оваквог правца држимо; напротив, желимо да нашем питању („Имају ли интелектуалци будућност?”) приђемо са пуном слободом, без ограничавања. Различита гледишта која смо напред сасвим укратко описали уважићемо као претходно сазнање, али без везивања искључиво за класе, већ ћемо на уму имати све друштвене групе које долазе у међусобне сукобе, посебно националне. Такође, наша намера овде није да се унапред опредељујемо за један од три наведена става, већ да покушамо да укажемо на једну од улога интелектуалаца у друштвеним сукобима, појави која заокупља пажњу не само научне већ и шире јавности. При томе нипошто не желимо да тврдимо да је улога о којој ми говоримо једина могућа, већ само да је једна од могућих. Тек након тога биће јасан и наш став у односу на горе представљена становишта.

Социолошка сазнања о друштвеним сукобима у правилу противрече ставовима такозваног „здравог разума”, за који су сукоби нешто искључиво патолошко и рушилачко. За социологе који су се сукобима највише бавили, као што су, међу осталима, Зимел (Simmel), Козер (Coser), Маркс, Дарендорф и Сорокин (Sorokin), постоји барем четири основна става о друштвеним сукобима. Прво, сукоби су неизбежна друштвена појава, у смислу да их није могуће потпуно елиминисати. За Зимела, они су облик друштвености, исто као и сарадња; погрешно је мислити да сарадња гради друштвене односе, а да их сукоб разграђује.² За Козера, сукоб може да буде функционалан за друштво, на различите начине; уместо бесплодних покушаја да се сукоби из друштва уклоне, треба настојати да се они институционализују и тако учине делом друштвеног система.³

² Georg Simmel, „The Sociology of Conflict”, *American Journal of Sociology*, Vol. 9 (904), 490–525, 672–689, 798–811.

³ Луис Козер, *Функције друштвеног сукоба*, прев. Милана Бошковић, Mediterran Publishing, Нови Сад 2007.

Друго, у сукобу може бити више актера, али је број страна увек исти: две. Овај став утемељен је и логички и емпиријски, а његово разумевање омогућава нам да другачије протумачимо многе актуелне друштвене сукобе. Замагљивање ситуације у неком сукобу врло често проистиче из настојања да се докаже да у датом сукобу постоји више страна од две, посебно када се ради о такозваним „хуманитарним интервенцијама”. Треће, сукоб је средство, а не циљ по себи; у сукоб неко улази рачунајући да је то најбољи начин да оствари неки свој интерес. У правилу, сукоб се бира као средство ако остала средства (молба, убеђивање, притисак итд.) не дају жељене резултате, али и у случају када једна од страна процењује да је надмоћна у средствима силе и да ће њиховом употребом најбрже и најефикасније испунити своје циљеве. Четврто, крупне друштвене промене редовно су резултат сукоба. Реформе су, у правилу, водиле мањим и парцијалним друштвеним променама, док су само сукоби из темеља мењали изглед друштва. Нови друштвени системи, нове нације, нова друштвене структуре – сви су се они рађали из сукоба. Када се о примерима ради, довољно је присетити се Француске револуције, Америчког рата за независност, Првог и Другог светског рата, који су сви „породили” нову друштвену структуру и/или нове друштвене творевине.

Осим ових најважнијих, постоји још читав низ важних социолошких увида када је реч о друштвеним сукобима. Према једном од њих (Зимел, Козер⁴), постоје два типа сукоба: први, у којем је циљ личан и субјективан; други, у којем циљ има безличан, објективан карактер. У сукобу личног карактера противници једни друге посматрају као личности, као појединце са одређеним особинама, интересима, сопственим приватним животима и судбинама; у сукобу објективног карактера супарници делују као представници различитих група, различитих идеја, у име колектива; наспрам себе они више не виде људске индивидуе као такве, нити себе таквима сматрају, већ и себе и оне друге виде као репрезентанте група и/или идеја. Уколико је циљ објективан, борба ће бити интензивнија, радикалнија и са мање могућности да се дође до компромиса, јер овај може изгледати као издаја групе (идеје). Такође, учесници ће имати много мање обзира једни према другима, зато што неће једни друге видети као људске јединке, као личности; због тога борба може бити суровија, праћена свирепостима. Актери верују у сопствену праведност и високу моралност, јер не делују из себичних (личних) интереса. Лични сукоб могуће је претворити у објективан путем процеса који се назива објективизација сукоба.

⁴ Исто, 147–148.

Објективизација сукоба може се назвати и његовом деперсонализацијом, јер је у суштини реч о процесу путем којег се из сукоба уклањају лични (персонални) елементи, чиме му се даје објективан карактер. Процесом објективизације сукоб мења своје особениости, на већ описан начин.

Ту долазимо и до улоге интелектуалаца, о којој говори Козер.⁵ Интелектуалци заправо играју главну улогу у објективизацији сукоба, јер су они ти који баратају идејама, граде идеологије, играју најкреативнију улогу у обликовању и култивисању колективних идентитета; они су ти који сукоб интереса претварају у сукоб идеја, врше деперсонализацију. С обзиром на овакву улогу интелектуалаца, то практично значи да отклањањем личних мотивација из сукоба они заправо доприносе продубљивању и заоштравању борбе.

Ако погледамо велике идеологије, нпр. либерализам или социјализам, видећемо да су у њиховом грађењу кључну улогу имали интелектуалци: Лок (Locke), Мил (Mill), Хајек (Hayek), Фукујама (Fukuyama), Маркс, Бернштајн (Bernstein), Кауцки (Kautsky) итд. Зато интелектуалце треба сматрати творцима идеологија (наравно, оних за чију су појаву постојали одређени друштвени предуслови), које су затим следили милиони људи. Да парафразирамо једног од њих: „Идеје постају материјална снага када их прихвате масе” (Маркс); та „материјална снага” улази у сукоб са представницима другачијих идеја (идеологија). Нешто другачију улогу, са мање индивидуалног нагласка, интелектуалци имају у креирању и култивисању различитих колективних идентитета, посебно етничких и националних. Мислиоци и духовни ствараоци из различитих области дају овде свој карактеристичан допринос: историчари обликују повест једног народа, при чему истичу кључне моменте његовог формирања и трајања; проучаваоци језика култивишу и преносе главни симболички комуникациони код; књижевници (рачунајући и оне анонимне, предмодерне) бележе народни живот, артикулишу најважније митове, стварају традицију на народном језику; интелектуалци из области друштвених наука истражују посебности друштвеног живота одређеног народа; сви они, али и многи други, обављају велики задатак када се ради о колективном идентиту групе која настоји да се суштински разликује од других, себи сличних група. Сукоб оваквих група зато бива објективизован, тј. деперсонализован.

Козерово одређење улоге интелектуалаца у сукобима логично произилази из њиховог места у подели рада. С обзиром на то да

⁵ Исто, 152.

људске групе нужно граде некакве идеологије, чији значај расте у времену сукоба, интелектуалци имају „гарантован посао” докле год постоји људско друштво, барем када је овом његовом аспекту реч. Вреди истаћи и то колико је овакво социолошко виђење улоге интелектуалаца у сукобима у супротности са доминантним здраворазумским гледиштем према којем су интелектуалци ти који (треба да) теже избегавању сукоба и мирном решењу спорова. Када се на сукобе и на улогу интелектуалаца погледа трезвеним социолошким очима, оваква становишта делују наивно и више траже објашњење него што га дају. А и ту објашњења има: оваква миротворачка улога се, скоро без изузетка, очекује од интелектуалаца супарничке, али не и од оних сопствене стране. Такође, очекивања да ће се интелектуалци „нужно и увек” заложити за мир, а да у супротном не треба ни да буду сматрани интелектуалцима, имају јасне идеолошке корене („треба да”) и немају никакве везе са науком. Она, у ствари, ни сукоб ни мир не посматрају као средства за остваривање одређених интереса, већ као циљеве по себи, да би затим (поново погрешно) изједначили рационалност са тежњом ка миру.

Шта још доноси објективизација сукоба? Формиран и чврст колективни идентитет групе са собом повлачи одређени вредносни консензус унутар групе и тако повећава њену кохерентност и моралну снагу у борби; тиме се омогућава и централизација друштвених снага, а затим и концентрација друштвене енергије у одређеном смеру, што значи повећање шанси да се у сукобу победи. Овде је заправо реч о улози културних ресурса у друштвеним сукобима: у сукобима се не користе само војни, политички и економски ресурси већ и културни. Другим речима, за победу није доста имати ефикасно оружје, моћне савезнике и материјално богатство. Без моралне снаге и јединства унутар групе сви остали ресурси остају неискоришћени, чиме се отварају врата поразу. Када је о културним ресурсима реч, кључну креативну улогу имају интелектуалци, док образовање и медији као главну улогу имају трансмисију: интелектуалци производе одређене садржаје, који затим бивају преношени путем система образовања и медија. На тај се начин унутар друштва ствара сагласност о вредностима које треба следити, о приоретним циљевима групе, о потреби да се, барем док траје сукоб, индивидуални интереси морају подредити колективним.

Ако постоји објективизација сукоба, онда може да постоји и њихова деобјективизација. То заправо значи њихово свођење на лични ниво, на ниво појединца и/или малих група унутар неке сукобљене стране. Уколико једна од страна доживи деобјективизацију, ако изгуби своје колективне циљеве и колективни идентитет, изгубиће своју унутрашњу кохерентност и њени културни ресурси

биће разорени; тиме ће она доживети унутрашње расуло и приближити се поразу. Зато свака страна настоји да изазове деобјективизацију код противника, јер се тиме овај културно разоружава. То се постиже, на пример, следећим поступцима: тврдњама да је супарничка идеологија заснована на погрешним претпоставкама; да су пракса и последице супарничке идеологије разарајући за људска друштва уопште; да иза супарничке идеологије заправо стоје интереси мањих група; да је колективни идентитет противника утемељен на нетачним историјским подацима; да противник треба да изврши „демитологизацију” свог идентитета, како би могао бити сматран рационалним актером; да су противнички вођи ирационални и да су „психијатријски случајеви”, па се зато понашају тако како се понашају, а не због тога што бране одређене интересе; да су они корумпирани и да сукоб користе искључиво за лично богаћење; да противничка група заправо нема никакве заједничке интересе и да у текућој борби сви заправо следе неке себичне циљеве; да је највиши интерес противничке групе заправо индивидуалан (овде спада инсистирање искључиво на људским правима и ни на на чему другом), чиме се друштво атомизује и/или разбија на мале, супротстављене групе; да циљ супарничке групе треба да буде мир по сваку цену и да је сукоб у суштини бесмислен и сл. У том разарању културних ресурса опет значајну улогу имају интелектуалци; њихов задатак се састоји у деобјективизацији циљева противничке стране, њиховом свођењу на индивидуално, чиме се демонтира њен колективни идентитет. Дакле, осим конструкције, интелектуалци имају у сукобима и задатак деконструкције, или деструкције културних ресурса супарника, што се може показати као одсудна предност у борби. Ово се на најјефикаснији начин може извршити уколико се за тај посао задобију интелектуалци саме супарничке групе, јер се тада чини да критика долази изнутра, те је ефекат већи него у случају да се исто чини споља, са стране супарника. Као и код објективизације, оно што интелектуалци деобјективизују даље шире образовање и медији, само је овај пут нагласак обрнут: колективни интерес се представља као манипулација, а у први план истичу се индивидуални интереси.

Сада се може рећи да је наша позиција најближа схватањима Грамшија, Мила и Фукоа. Интелектуалци су везани за одређене друштвене групе и у односу на циљеве групе њихово деловање има инструментални карактер. Двострука улога интелектуалаца у сукобима огледа се у објективизацији и деобјективизацији, које обе захтевају одређену мисаону активност и деловање. Конструисање и/или деконструисање културних ресурса супарника у борби показује се као изузетно значајан фактор за исход неког сукоба, што

значи да у њему још како учествују и они који не носе оружје и нису у првим редовима. Да поновимо, није нам била намера да тврдимо да су објективизација и деобјективизација једина могућа улога интелектуалаца у сукобима, већ само једна од могућих улога. С обзиром на то да је сукобе немогуће у потпуности елиминисати из људског друштва, интелектуалци свакако имају будућност, барем у овде образложеном смислу.